

Fonetyka

Głoska, litera, sylaba

1. Alfabet – to zbiór liter ułożonych w ustalonym porządku.
a, ą, b, c, ć, d, e, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ó, o, ó, p, r, s, ś, t, u, w, y, z, ź, ż
2. **Głoskę słyszymy**. Najmniejszy, dający się wyodrębnić słuchowo, element wypowiedzi nazywamy głoską. (sz, dz, ą, a, ć ...). Może być głoska zapisana jedną literą (np. a, k, z) lub za pomocą kilku liter (np. sz, cz, dz, dzi – np. dzia-ło)

Podział na głoski wyraz Szczecin, dzwon; Sz cz e ć i n, dz w o n

3. **Literę piszemy** – to pojedynczy znak graficzny (s z c z e c i n, d z i e ń).

Sylaba – wyrazy można podzielić na sylaby. Każda sylaba musi zawierać jedną samogłoskę. Sylabę może tworzyć tylko samogłoska z jedną spółgłoską lub samogłoska z kilkoma spółgłoskami (brat – jedna sylaba, sios – tra - dwie sylaby).

Czasem zdarza się, że sylabę tworzy tylko samogłoska bez spółgłosek (u-czeń, na- u –czy-ciel, e-cho)

Litera „i”

- **i - przed samogłoską** nie tworzy sylaby, służy ona bowiem tylko do oznaczenia miękkości (ziemia; zie – mia, piecyk; pie –cyk) W obu przypadkach sylabę tworzy samogłoska e.
 - **i przed spółgłoskami i na początku wyrazów** tworzy sylaby i pełni funkcję zmiękczającą (mina, stolik) lub tworzy tylko sylabę (i-gła, naiwność), bo nie ma co zmiękczać.
4. Przenoszenie wyrazów – dokonujemy zgodnie z podziałem na sylaby:
 - a. nie dzielimy wyrazów jednosylabowych (nić, brat, rak),
 - b. nie dzielimy głosek, które zapisuje się za pomocą dwóch lub więcej liter (tacz-ka),
 - c. rozdzielamy dwie takie same litery obok siebie (ryn – n a),
 - d. oddzielamy od wyrazu części takie jak: *naj-*, *przed-*, *bez-* (naj – mniejszy, przed- wiosnie).

Podział głosek

5. Głoski dzielimy na:
 - a. samogłoski – jest ich 8 (a, ą, e, ę, i, y, o, u),
 - b. spółgłoski – pozostałe głoski.
6. Głoski dzielimy na

- a. twarde – podczas ich wymawiania środkowa część języka nie zbliża się do podniebienia są to: b, c, cz, d, dz, f, g, h (ch) k, l, ł, m, n, p, r, s, sz, t, w, z, ż (rz)
- b. miękkie – bi, ć, di, dź, fi, gi, hi, (chi) j, ki, li, mi, ń, pi, ś, ti, wi, ź - miękkość spółgłosek oznaczamy za pomocą litery – *i* – lub kreseczki nad literą (siedzę, spanie, ściana). Jeżeli spółgłoska miękka występuje przed samogłoską, to miękkość tej spółgłoski oznaczamy za pomocą litery *i*, (ciepło, kosiarka)
- c. ustne (np. a, c, d, e, g, z) nosopwe (m, n, ń, ą, ę)

Temat i końcówka

Rzeczownik odmieniany przez przypadki możemy podzielić na dwie części:

- ↳ *temat*
- ↳ *kończóvkę*

<p>Temat to stała dla każdego rzeczownika część wyrazu, która w odmianie się nie zmienia, np. w odmianie rzeczownika Andrzej tematem jest Andrzej:</p> <p>M. Andrzej ∅ D. Andrzej a C. Andrzej owi B. Andrzej a N. Andrzej em Msc. Andrzej u W. Andrzej u</p>	<p>Kończówka to zmieniająca się podczas odmiany część wyrazu, np. w odmianie rzeczownika Andrzej końcówki są następujące:</p> <p>M. Andrzej ∅ D. Andrzej a C. Andrzej owi B. Andrzej a N. Andrzej em Msc. Andrzej u W. Andrzej u</p>
---	--

∅ - zero morfologiczne, oznacza brak czegoś, zniknięcie, tutaj: brak końcówki w M. l. poj.

Jak szukać tematu?

- ↳ w rzeczownikach rodzaju męskiego tematem jest forma mianownika w liczbie pojedynczej, np. **kot**
- ↳ w rzeczownikach rodzaju żeńskiego temat uzyskujemy, odrzucając w mianowniku liczby pojedynczej końcówkę **-a** lub **-i**, np. mama (**mam** -a), pani (**pan** -i),
- ↳ w rzeczownikach rodzaju nijakiego temat uzyskujemy, odrzucając w mianowniku liczby pojedynczej końcówkę **-o** lub **-ę**, np. **okno** (**okn** -o), **źrebię** (**źreb(i)** -ę)

d) Odmiana rzeczownika – oboczności

Oboczności

W temacie rzeczownika występują czasem niewielkie zmiany; głoski zmieniają się, pojawiają lub znikają. Takie zmiany nazywamy **obocznościami**. Oboczności zaznaczamy obok odmienionego wyrazu, w którym wystąpiły, np.

M. rower ∅	M. nog a	M. pies ∅
D. rower u	D. nog i g : g'	D. ps a p' : p, e : ∅
C. rower owi	C. nodz e g : dz	C. ps u p' : p, e : ∅
B. rower ∅	B. nog ę	B. ps a p' : p, e : ∅
N. rower em	N. nog ą	N. ps em p' : p, e : ∅
Msc. rowerz e r : rz	Msc. nodz e g : dz	Msc. psi e p' : p, e : ∅, s : s'
W. rowerz e r : rz	W. nog o	W. psi e p' : p, e : ∅

Taki zapis oznacza, że w miejscowniku i wołaczu wystąpiła oboczność 'r do rz' i nastąpiła zmiana tematu z **rower** na **rowerz**

Oboczności dzielimy na:

- ‡ **jakościowe** – gdy jedna głoska zamienia się na inną, np. **r : rz, g : dz, o : ó** lub twarda głoska zmienia się w miękką i odwrotnie, np. **p' : p, s : s'**
- ‡ **ilościowe** – gdy jakaś głoska pojawia się lub znika, najczęściej głoska „e”, np. **pies – psa**

Akcent wyrazowy

1. akcent to silniejsze wymawianie sylaby w wyrazie. Akcentujemy wyraz, czyli silniej wymawiamy, **przedostatnią** sylabę. Reguła akcentowania przedostatniej sylaby wyrazu dotyczy większości wyrazów w języku polskim, ale:
2. na trzecią sylabę od końca akcent pada w formach czasownika:
 - czas przyszły – (1. i 2. os. l. mng.) - **gra** -_liś - my, mó- **wi** -_łyś - cie,
 - tryb przypuszczający l. pojedyncza i 3 os. l.mng. zawierających cząstkę **-bym, -byś, -by** ja – dła - bym, go – to – **wa** – ła - byś , **czy** – ta - byś,
3. na czwartą sylabę od końca
 - czasowniki w trybie przypuszczającym 1. i 2. os. l. mng. zawierających cząstkę – **byśmy, - byście, -by** czy – **ta** – li – byś – my, po - dzi – **wia** – li – byś - my

4. **Podsumowanie:** Generalnie akcent pada na przedostatnią sylabę, ale uważać należy w wyrazach zawierających cząstkę **-bym, - byś, -by** (3 sylaba) oraz **-byśmy, - byście, -by** (4. sylaba)

Wyraz podstawowy i pochodny

Czym jest rodzina wyrazów? To grupa wyrazów pokrewnych, czyli takich, które pochodzą od jednego wspólnego wyrazu podstawowego i mają wspólną cząstkę znaczeniową.

Tak jak w ludzkiej rodzinie wszystkich krewnych pochodzących od wspólnego przodka łączą wspólne geny, tak w rodzinie wyrazów każde słowo zawiera cząstkę wspólną z wyrazem podstawowym oraz wszystkimi pozostałymi. Ta wspólna cząstka, zwana **rdzeniem**, to najmniejsza, niepodzielna podstawa słowotwórcza.

9. Czym są skróty i jak je tworzymy? Skrót to skrócony zapis wyrazu lub wyrażenia zredukowany do kilku liter. W języku polskim skróty piszemy małą literą, a problem ortograficzny zaczyna się przy kropkach, bo mamy trzy opcje:

- **skrót z kropką na końcu**, jeśli nie zawiera ostatniej litery wyrazu, np. *ul.(ulica), doc. (docent)*
- **skrót bez kropki**, jeśli zawiera ostatnią literę wyrazu, np. *mgr (magister), dr (doktor), nr (numer)*; jeśli jest symbolem matematycznym, chemicznym, jednostki miary i polskiej waluty, np. *sin (sinus), kg (kilogram), zł (złoty)* **UWAGA!** Kropka po takim skrócie oznacza liczbę mnogą! Ten skróty można odmieniać, dodając do niego końcówkę fleksyjną, np. *dra (doktora)*
- **skróty z kropką po każdej literze**, jeśli którykolwiek z kolejnych wyrazów (poza pierwszym) zaczyna się samogłoską, np. *p.n.e. (przed naszą erą), m.in. (między innymi)*

10. Czym są skrótowce i jak je tworzymy? To wyrazy utworzone przez skrócenie całego wyrażenia składającego się z dwóch i więcej słów. W wymowie funkcjonują jak zwykłe wyrazy, gorzej z pisownią. Dzielimy je na:

literowce - złożone z pierwszych liter wyrazów (wymawiamy je jak litery alfabetu), np. *PZU (wymowa:pe-zet-u)* (Powszechny Zakład Ubezpieczeń)

głoskowce - złożone z pierwszych liter wyrazów (wymawiamy je jak głoski), np. *ZUS (wymowa: zus)* (Zakład Ubezpieczeń Społecznych)

sylabowce - złożone z pierwszych sylab wyrazów (wymawiamy je jak połączone sylaby), np. *Polfa (Polska Farmacja), Pafawag (Państwowa Fabryka Wagonów)*

mieszane - są kombinacjami literowców, głoskowców i sylabowców, np. *CBOS (wymowa: ce-bos)* (Centrum Badania Opinii Społecznej), *SGPiS (wymowa: es-gie-pis)* (Szkoła Główna Planowania i Statystyki)

UWAGA: Większość skrótowców można odmieniać z użyciem łącznika, np. w *ZUS-ie*, z *SGPiS-em*, chyba że mają one charakter zwykłego rzeczownika, np. *Polfa - o Polfie*.

Kolejną trudność to chwiejny rodzaj gramatyczny skrótowców, który może być zgodny z ich budową lub z rodzajem członu głównego w pełnej nazwie, czyli można powiedzieć: *PKP zakupiły...* (bo: *Polskie Koleje Państwowe*) albo *PKP zakupiło* (bo w języku polskim rzeczowniki zakończone na *-e*, głównie zapożyczenia, są rodzaju nijakiego)

Wyróżnia się **wyrazy podstawowe** (ryba, drzewo, malować) i **pochodne** (rybka, drzewny, namalować). Wyrazy pochodne to słowa, które zostały utworzone od wyrazów podstawowych.